

7 MEDIALUKUTAIDON UUDET ULOTTUVUUDET

Outi Nurminen

Artikkelissa jäsennetään medialukutaidon moninaista käsitettä ja sen ulottuvuuksia. Medialukutaidon nähdään koostuvan mm. tiedonhallinnasta, kyvystä käyttää laitteistoja ja ohjelmistoja, mediaesitysten vastaanotto- ja prosessointi taidoista, mediaesitysten tuottamistaidosta, mediaympäristön toimintasääntöjen tuntemuksesta, kielitaidosta ja kulttuurin tuntemuksesta. Artikkelissa tarkastellaan medialukutaitoa myös eri taitotasoilla. Medialukutaito nähdään tässä artikkelissa prosessina eli yhteiskunnallisten muutosten mukana muuttavana. Artikkelin perustuu TriO-projektin opettajien näkemyksiin.

Avainsanat: medialukutaito, verkko-opetus, mediakasvatus.

1 Medialukutaito yhteiskunnassamme

Median rooli on nykypäivän yhteiskunnassa merkittävä. Medialla on myös suuri vaikutus lapsiin ja nuoriin, sillä media on osa jokapäiväistä elämäämme ja se tuo ulottuvillemme valtavan määrän informaatiota. Informaation saatavuuden helppous mahdollistaa lapsille ja nuorille pääsyn aineistoihin, jotka eivät kuulu kenenkään lapsuuteen. Lapsia ei silti voi, eikä saakaan, sulkea median ulkopuolelle, sillä esimerkiksi verkko voi tarjota myös paljon hyvää. Lapsille on kuitenkin opetettava toimintasääntöjä ja kriittistä suhtautumista median välittämään informaatioon. Nämä taidot kuuluvat medialukutaitoon. Medialukutaito on hyvin moninainen käsite. Tämän artikkelin tarkoituksena on esitellä Trio-projektin opettajien näkökulmia siitä, mitä medialukutaito on.

Koska medialla on keskeinen asema yhteiskunnassamme, voimme kutsua kulttuuriamme mediakulttuuriksi. Tikkasen ja Kotilaisen (2000) mukaan tätä kulttuurista todellisuutta leimaa sirpaleisuus ja nopeatempoisuus.

Näkemyksessäni medialukutaidon analysoinnissa onkin keskeisenä piirteenä tilanne- ja kulttuurisidonnaisuus. Pitkänen-Huhdan (2000, 277–280) mukaan lukeminen sijoittuu tällöin sosiaaliseen kontekstiin, johon liittyvät siinä vaikuttavat instituutiot ja niitä ohjaavat ideologiat. Tämä tarkoittaa sitä, että lukiessamme tekstiä tai tulkitessamme kuvia yhdistämme havaitsemiamme symboleita aiemmin näkemämme, lukemamme, kuulemamme tai kuvittelemamme pohjalta (Lemke 1997). Lukeminen heijastaa ja välittää näin ollen kulttuuriin liittyviä arvoja, asenteita ja valtasuhteita (Pitkänen-Huhta 2000, 277–280), kuten nopeatempoisuutta. Tulkitessamme tekstiä ennakkotietojemme ja odotustemme pohjalta lukemisessa keskeisellä sijalla ovat lukutavoittemme ja lukutottumuksemme (konstrukttiivinen näkemys). Tämän ymmärryksen mukaan se, mitä teksti viestittää lukijalle, riippuu yhtä paljon lukijasta kuin itse tekstistä. Lukeminen on näin ollen aina sosiaalinen teko, mutta sitä voidaan pitää aina myös luovana tekona: se on erilaisten symbolimerkkien mielekästä tulkintaa. (Rauste-von Wright & von Wright 1994, 20–21; Lemke 1997) Koska yhteiskunta muuttuu jatkuvasti, tämän käsityksen mukaan lukutaito, myös medialukutaito, on osittain yhteiskunnan muutosten mukana muuttuva käsite. Ainoa keino auttaa selviytymään nyky-yhteiskunnassa on auttaa oppilaita hahmottamaan kokonaiskuvaa mediakulttuurista ja muutoksesta kohti tietoyhteiskuntaa. Lisäksi on välttämätöntä oppia tulkitsemaan ja ymmärtämään mediatekstejä, ääntä ja kuvaa tehdäkseen vastuullisia päätöksiä mediavalinnoista. (McBrien 1999) Tarvitaan siis medialukutaitoa.

2 Medialukutaidon moniulotteinen käsite

Jos tarkastelemme lukutaitovaatimusten muutosta viimeisten vuosikymmenten aikana, voimme havaita, että juuri medialla on ollut suuri vaikutus tässä prosessissa. Ensinnä mikrotietokoneiden tulo kotitalouksiin 80-luvun alusta alkaen toi uusia vaateita myös lukutaidon alueelle. Alettiin puhua toisesta lukutaidosta, tietokonelukutaidosta. Tella (1987) määrittelee tietokonelukutaidon osa-alueiksi perustyövälineiden käyttötaidon, ohjelmointitaidon ja tietokoneiden yhteiskunnallisten seurausten tajuamisen. 1980-luvun puolivälistä alkaen tietokoneiden käyttö laajeni opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa sekä opettajan työvälineenä. Tällöin puhuttiin kolmilukutaidosta (tri-literacy), johon sisältyi painetun tekstin luku- ja kirjoitustaito, joukkoviestimien ymmärtäminen (medialukutaito) ja tietokonelukutaito. (Toffler 1982, Tella 1991, 16 mukaan)

Kun Internetin käyttäjäkunta laajeni 1990-luvulla räjähdysmäisesti, se toi mukanaan jälleen uusia vaatimuksia lukutaidon saralle. Uudet opetukselliset ratkaisut, verkko-opetus, virtuaalikoulu ym. olivat 1990-luvulla keskeisiä uusia käsitteitä. Alettiin puhua muun muassa verkkolukutaidosta ja hypertekstin lukutaidosta. Nämä käsitteet voidaan sijoittaa suuremman käsitteen alle, jota pidetään Kotilaisen (2000, 51) mukaan ikään kuin sateenvarjona, joka kattaa muut lähikäsitteet. Käsite on medialukutaito. Lukutaidon neljättä aaltoa voidaankin nimittää medialukutaidoksi.

Medialukutaitoa on määritelty monella eri tavalla, esimerkiksi Thomanin (1999) mukaan niin, että medialukutaito on kyky luoda henkilökohtaisia merkityksiä verbaaleista ja visuaalisista symboleista. Se sisältää kyvyn valita, kyseenalaistaa ja epäillä. Se pyrkii auttamaan oppijoita tulemaan kriittiseksi ja lukutaitoiseksi niin, että he voivat kontrolloida tulkintaansa siitä, mitä he näkevät ja kuulevat. Medialukutaito on taito, prosessi ja tapa ajatella. Medialukutaitoinen ei siis muista vain faktoja mediasta vaan esittää kysymyksiä siitä, mitä katselemme, luemme ja kuulemme. Medialukutaito on myös yksilön taito ymmärtää, käyttää ja arvioida erilaisia tekstejä ja mediatekstejä saavuttaakseen omia tavoitteitaan, kehittääkseen tietojaan ja mahdollisuuksiaan sekä osallistuakseen aktiivisesti yhteiskunnan toimintaan (Suomi [o]saa lukea 2000, 21).

Olemme nyt mielenkiintoisen havainnon edessä. Kun ennen tarvitsi lukeakseen ja kirjoittaakseen kynän, paperia, ehkä kirjoituskoneen ja kirjan, nyt tarvitsee laitteiston, ohjelmiston, käyttötaidon ja tulkintataidon (Lemke 1997). Uusien teknisten välineiden syntyminen ja kehittymisen myötä lukutaidon käsite on laajentunut ja monipuolistunut painetun tekstin lukemisesta telemaattisten monimediaisten verkkotekstien käyttöön tiedon etsimisessä arvioinnissa ja uudelleenjäsentämisessä sekä formaaleissa oppimis- ja työympäristöissä että vapaa-ajan harrastusten, viihteen ja viestinnän välineenä. (Suomi [o]saa lukea 2000, 21) Medialukutaitoiselta edellytetään näin ollen hyvin monipuolista osaamista.

Medialukutaidolla on monia lähikäsitteitä. Koska englanninkielinen käsite lukutaitoinen, *literate*, sisältää kirjoitus- ja laskutaidon lisäksi koulutuksen yleensä, suomen kielessä parempi käänös lukutaitoisesta tässä laajassa merkityksessä voisi olla sivistynyt. (Härkönen 1994, 204) Voisimme siis toisaalta puhua mediasivistyksestä ja mediasivistyneestä, jotta saisimme laajemman näkökulman tarkasteltavaan asiaan. Medialukutaidon synonyyminä on käytetty myös mediakompetenssin käsitettä. Tapio Varis (1998) määrittää mediakompetenssin koostuvaksi viidestä perusasiasta:

1. Mediat ja niiden sanomat ovat ”oman kulttuurinsa lapsia”
2. Median kieltä oppii parhaiten tuottamalla viestejä viestimillä

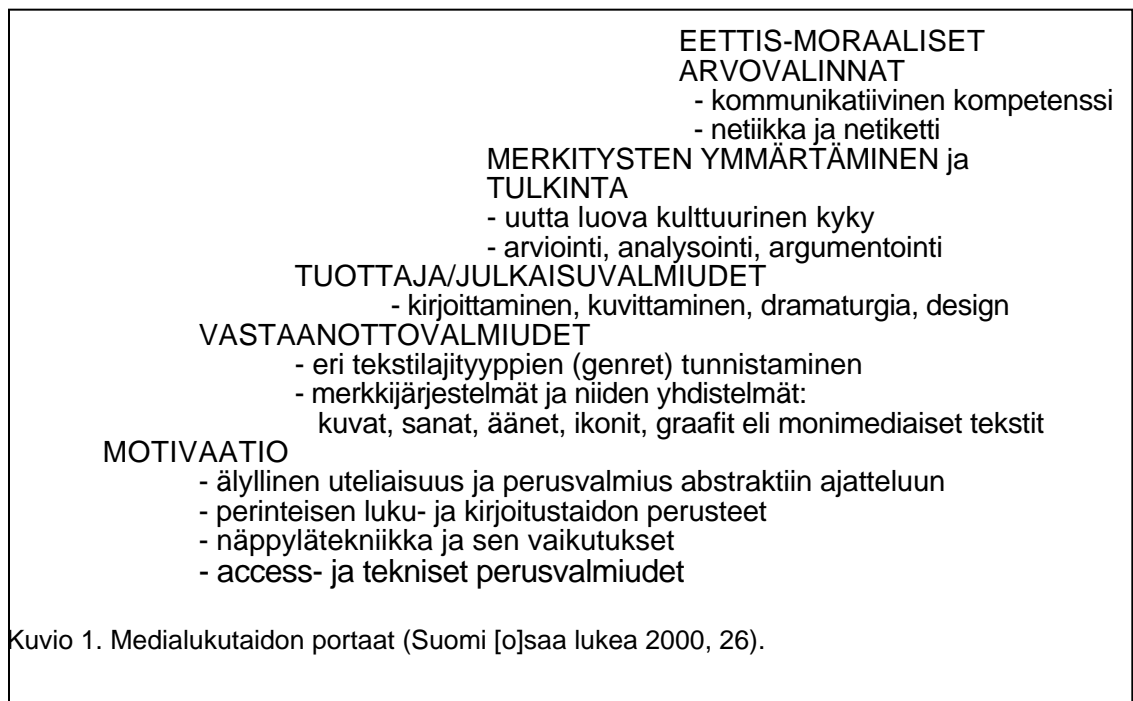

3. Medialukutaitoinen on tietoinen siitä, kuinka itse mediaa tulkitsee
4. Tietoisuus viestimien ja niiden välittämien viestien taustalla piilevistä taloudellisista ja poliittisista intresseistä.
5. Medialukutaitoinen tietää, millaisista arvolähtökohdista käsin kukin media asioita tarkastelee.

Suomen kielessä lukutaito on siis ollut käsitteenä merkitykseltään suppeampi kuin englanninkielinen vastineensa. Nykyisin lukutaito-käsitettä voidaan kuitenkin pitää vertauskuvana myös mediaesityksen toteutuksen ja tulkinnan taidoista (Kotilainen 2000, 51), joten käsitteen merkitys on laajentunut.

Opetusministeriön johdolla on Suomessa käynnistetty laaja-alainen kansallinen lukutaitokampanja, jonka tarkoituksena on herättää kansalaiset huomaamaan muuttuvan lukutaidon merkitys. Alkuvuodesta 2000 Opetusministeriö julkaisi edelleen laajenevaa lukutaidon käsitettä koskevan raportin ”Suomi (o)saa lukea”. Tässä raportissa tuodaan esiin medialukutaidon ulottuvuuksia ja siinä osa-alueina ovat visuaalinen lukutaito, verkkolukutaito, televisuaalinen lukutaito, tietokonelukutaito, interventiolukutaito, intertekstuaalinen lukutaito, teknologialukutaito, mediakielitaito ja monilukutaito. Tässä raportissa on myös esitetty medialukutaidon portaikko. Sen tarkoituksena on osoittaa, ettei ole olemassa yhtä ainoata lukutaitoa, vaan lukuisa määrä lukemisen tapoja ja tasoja. Lukutaito ei periydy, vaan jokainen sukupolvi rakentaa itse oman lukutaitonsa. (Suomi [o]saa lukea 2000, 26) Lukutaidon portaikko on esitetty kuviossa 1.

Tellan ja Mononen-Aaltosen (2000) monitasomallissa medialukutaito on sijoitettu tasolle II (opiskeluympäristö ”on-line”). Tällä tasolla virtualiteetti konkretisoituu dialogiksi, jossa on yksi tai useampi ääni. Koska opiskelu tai viestintä realisoituu intermediaalisessa ja moniviestinvälitteisessä ympäristössä, tarvitaan taitoa ymmärtää ja käyttää sen potentiaalia. Tämä opiskeluympäristön diskurssin hallintaa kutsutaan medialukutaidoksi. (Tella & Mononen-Aaltonen 2000)

3 Medialukutaito koulussa

Medialukutaidon käsitteen selvittämiseksi ja opettajien näkemysten hahmottamiseksi toukokuun TriO-seminaarissa jaettiin 18 seminaariin osallistuneelle opettajalle medialukutaitoon liittyvä kyselylomake. Kysely tehtiin osana TriO-projektia ja sen laati tämän artikkelin kirjoittaja. Kysely jaettiin opettajille seminaarin alussa ja se pyydettiin palauttamaan seminaaripäivän aikana kyselyn laatijalle, joka osallistui seminaariin. Kyselyyn vastasi 12 opettajaa. Kyselyllä haluttiin selvittää sitä, mitä medialukutaito on opettajien tulkitsemana ja perehtyä medialukutaidon opettamiseen seuraavien kysymysten avulla:

1. Mitä opettajat opettavat opettaessaan medialukutaitoa?
2. Mitä medialukutaitoinen oppilas opettajien mielestä osaa?
3. Miksi medialukutaidon opettaminen on tärkeää?
4. Millainen on lasten ja nuorten medialukutaito opettajien arvion mukaan?
5. Millainen on opettajien valmius opettaa medialukutaitoa opettajien oman näkemyksen mukaan?

3.1 Mitä medialukutaidosta opetetaan?

Opettaessaan medialukutaitoa opettajat haluavat opettaa kriittisyyttä tiedonhankinnassa ja suhtautumisessa välineisiin ja sisältöihin. Oppilaita kehoitetaan kysymään ja epäilemään näkemäänsä ja kuulemaansa. Tiedonhankintaprosessissa on tärkeää myös olennaisen erottaminen, tiedon priorisointi ja tämän kautta kyky karsia. Opettajien mielestä analysointi- ja tulkintataidot kuuluvat medialukutaidon opettamiseen. Tällöin pyritään opettamaan johtopäätösten tekoa, piilovaikutusten havaitsemista, tiedon analysointia ja ymmärtämistä, tulkintatapoja, median toimintamalleja, tiedon rakenteisuutta, vallan ilmentymistä, kuvallisen viestinnän tulkintaa, kuten kuvan luomien miellelyhtymien tarkastelua, visuaalista ilmettä, havainnollistamista ja kuvan manipulointia. Moni opettaja tulkitsee teknisen osaamisen vankaksi osaksi medialukutaitoa ja kokee, että opettaessaan välineiden ja ohjelmistojen käyttötaitoa opettaa medialukutaitoa. Myös tiettyjen mediassa toimimisen sääntöjen, kuten tekijänoikeuksien opettaminen on opettajien näkemyksen mukaan osa medialukutaidon opettamista. Koska verkko on hyvin kansainvälinen ympäristö, kielitaito ja kulttuurien tuntemus on opettajien näkemyksen mukaan osa medialukutaitoa. Opettajat kokevat voivansa opettaa medialukutaitoa tekemisen kautta. Taito tuottaa itse esityksiä, kuten www-sivuja, lehtiä ja videoita on osa medialukutaitoa.

3.2 Mitä medialukutaitoinen osaa?

Mutta mitä medialukutaitoinen osaa näiden tavoitteiden valossa opettajien mukaan? Opettajien mielestä medialukutaitoinen osaa tulkita mediaa niin, ettei anna johdattaa itseään harhaan eikä ole manipuloitavissa, hän tietää näin median lait. Medialukutaitoinen osaa käyttää tekniikkaa, liikkua verkossa, kehittyy kriittiseksi, ymmärtää sanojen ja kuvien takana olevia piilovaikutteita ja osaa elää näin tässä yhteiskunnassa täysivaltaisena, osallistuvana ja asioihin vaikuttamaan pyrkivänä kansalaisena. Medialukutaitoisella on myös hyvä perusluku- ja kirjoitustaito, koska nämä taidot mahdollistavat sisällön tulkinnan, kuvan tulkintataidon hallinnan, tiedon

haun ja jäsentämisen taidon, olennaisen ja tarvittavan löytymisen ja tiedon soveltamisen. Myös etäopiskelutaidot oli määritelty medialukutaitoisen henkilön ominaisuuksiksi.

Tämän kyselyn perusteella medialukutaito on

1. **tiedonhallintaa**, joka tarkoittaa sitä, että osataan liikkua informaatioviidakossa, etsiä ja valita olennainen informaatio ja soveltaa sitä.
2. **kykyä käyttää teknisiä laitteistoja ja ohjelmistoja**, mikä tarkoittaa mahdollisuutta päästä informaatiolähteiden äärelle.
3. mediaesitysten **vastaanottotaitoa ja prosessointitaitoa**, joka tarkoittaa sitä, että osataan tulkita, analysoida ja ennen kaikkea kritisoida tekstiä, kuvaa ja ääntä ja niiden taustalla olevia vaikuttimia ja rakenteita. Tämä sisältää myös lähdekritiikin.
4. mediaesitysten **tuottamistaitoa**, joka tarkoittaa sitä, että osataan tuottaa tekstiä, kuvaa ja ääntä.
5. mediaympäristön **toimintasääntöjen tuntemusta**, joka tarkoittaa sitä, että hallitaan mediaympäristössä toimimisen ehdot, kuten nettietiketti tai tekijänoikeuskysymykset.
6. **kielitaitoa ja kulttuurien tuntemusta**, jolla tarkoitetaan kykyä toimia mediaympäristössä vierasta kieltä käyttäen ja erilaisia tapoja ymmärtäen.

Trio-projektin elokuussa 2000 järjestetyssä seminaarissa seitsemän TriO-opettajaa ja Opetushallituksen edustajaa keskustelivat näistä medialukutaidon osa-alueista pienryhmässä. Keskustelun pohjalta medialukutaitoon katsottiin kuuluvaksi myös

7. **kuuntelemisen taito**. Tällä tarkoitetaan kykyä keskittyä kuuntelemaan ja ymmärtää kuulemansa. Tämä osa-alue liittyy vastaanottotaitoihin.
8. **esiintymistaito, kommunikaatiotaitoja ja sosiaalisia taitoja**. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi oppilaiden kykyä jakaa mielipiteitä, ottaa toiset huomioon mediassa toimittaessa ja esiinnyttäessä.
9. **taito hakea ja kokea elämyksiä median kautta**. Samalla medialukutaitoinen tiedostaa, että meidän tulee ymmärtää, että se, mitä havaitsemme ja koemme esimerkiksi verkossa voi vaikuttaa voimakkaastikin tunteisiimme ja mahdollistaa elämysten kokemisen. Medialukutaito ei suoranaisesti ole elämyksellisyyttä, mutta se tarjoaa tien elämyksellisyyteen.
10. **taito hahmottaa, poimia ja täydentää informaatiota nopeasti**. Tällä tarkoitetaan kykyä kursoriseen lukutaitoon, jolloin oppilas hahmottaa valtavasta informaatiomäärästä olennaisen ja tärkeimmän lukematta sanatarkasti kaikkea. Opettajat kutsuivat tätä mediapikalukutaidoksi. Tämä osa-alue liittyy tiedonhallintataitoon.

Opettajat korostivat keskustelussa perusluku- ja kirjoitustaidon hallintaa olennaisena perustana ja edellytyksenä medialukutaidolle.

3.3 Miksi medialukutaidon opettaminen on tärkeää?

Päivittäisestä ajankäytöstämme kuluu helposti monta tuntia median parissa. Mediat ovat tärkeitä havaintojemme ja ideoittemme muokkaajia (Masterman 1991, 39). Median tulva on valtava ja lisäksi medially on valtaa. Tänä päivänä periaatteessa kenellä tahansa on mahdollisuus informaation välittämiseen. Tämän on tehnyt mahdolliseksi Internet. Medialukutaidolla näyttäisi olevan tärkeä rooli kriittisten median kuluttajien kasvattamisessa.

Kysyttäessä opettajilta heidän näkemyksiään siitä, miksi medialukutaidon opettaminen on tärkeää, opettajat korostivat medialukutaidon roolia yleissivistyksen osana. Medialla on suuri rooli kaikkien elämässä, joten medialukutaito on yhteiskunnassa selviytymisen ehto. Median syyttämä informaatiomäärä on valtava. Informaatioviidakossa selviytymiseen tarvitaan medialukutaitoa. Medialukutaito auttaa myös kriittisen minäkuvan luomisessa, koska kriittisellä minäkuvalla varustettu nuori ei erään opettajan mukaan kulje trendien vietävänä.

Suomalaislapsilla on hyvät mahdollisuudet päästä Internetiin. Tätä todistaa myös Nurmelan (2000, 26) tutkimus, jonka mukaan vuonna 1999 lähes kaikki lukiolaiset (97 %) ja _ peruskoulun 10–16 -vuotiaat olivat käyttäneet www-sivuja koulussa. Opettajat arvioivat oppilaidensa medialukutaidon olevan keskimäärin vain heikon ja kohtalaisen välillä. Medialukutaidon tarve onkin ilmeinen.

3.4 Oppilaiden medialukutaito ja opettajien valmius opettaa medialukutaitoa

Oppilailla olisi opettajien mielestä opittavaa peruslukutaidossa, mutta myös priorisoinnissa, rakenteistamisessa, arvottamisessa, kyseenalaistamisessa, informaation rajaamisessa tulvasta, luetun ja löydetyn informaation tulkinnassa ja pohdinnassa, omien tietojen julkistamisessa ja luotettavuuskysymysten pohdinnassa, omien tietojen julkistamisessa ja luotettavuuskysymysten pohdinnassa, kriittisyydessä, mainonnalta suojautumisessa, analysoinnissa ja kielitaidossa.

Medialukutaidon opettaminen vaatii opettajalta varsin paljon. Opettajalla pitää olla riittävät tekniset ja pedagogiset valmiudet medialukutaidon opettamiseen. Opettajan pitää myös olla medialukutaitoinen. Opettajat arvioivat oman valmiutensa medialukutaidon opettamiseen keskimäärin kohtalaiseksi. Opettajien yleisen medialukutaidon opettajat arvioivat varsin heikon ja kohtalaisen välimaastoon sijoittuvaksi. Opettajat kokevat tarvitsevansa lisäkoulutusta medialukutaidon saralla. Sekä teknisen osaamisen että pedagogisen osaamisen alueella jonkin verran tai varsin paljon ja oman medialukutaidon alueella jonkin verran.

3.5 Medialukutaidon tasot

Medialukutaidon tasoja on määritelty esimerkiksi mekaaniseksi, käytännölliseksi, toiminnalliseksi ja luovaksi. Suppeimmillaan mekaaninen medialukutaito tarkoittaa teknistä tottumusta esimerkiksi tietokoneen parissa käyttää välinettä ohjelman seuraamiseen. Käytännöllinen ja toiminnallinen medialukutaito sisältää lukemisen ja kirjoittamisen toimintoja eli kykyä itsensä ilmaisuun, mediatekstien tulkintaan ja tiedonhankintaan. Luovalla tasolla mediaa osataan käyttää, soveltaa ja arvioida. (Kotilainen & Tikkanen 2000)

Elokuun TriO-seminaarissa opettajat ja Opetushallituksen edustajat pohtivat seitsemän henkilön ryhmässä, mitä medialukutaito tarkoittaa oppilailla perustaitotasolla, edistyneellä tasolla ja asiantuntijatasolla. He kirjasivat ajatuksiaan taulukkoon, jonka vaaka-akselille oli ryhmitelty taitotasot ja pystyakselille medialukutaidon kuusi osaluetta (tiedonhallintataito, laitteistojen ja ohjelmistojen käyttötaito, mediaesitysten vastaanottotaidot ja prosessointitaito, mediaesitysten tuottamistaito, mediaympäristön toimintasääntöjen tuntemus ja kielitaito ja kulttuurien tuntemus). Taulukossa on esitetty opettajien kokoamat ajatukset.

Taulukko 1. Medialukutaito eri taitotasolla.

	Perustaitotaso	Edistynyt taso	Asiantuntijataso
Tiedonhallintataito	<ul style="list-style-type: none"> - Hakusanalla löytää jotakin siitä, mitä hakee. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kriittisyys - Etsii uusia reittejä, keksii keinoja eteenpäin päästäkseen. ja karsii. 	<ul style="list-style-type: none"> - Tuottaa uutta - Tiivistää - Arvioi omaa toimintaansa. - Ennakointi. Ei lähde heti "sönnkkäämään".
	<ul style="list-style-type: none"> - Jäsentää - Minkä minkä 	<ul style="list-style-type: none"> - jätän pois, otan. 	
Laitteistojen ja ohjelmistojen käyttötaito	<ul style="list-style-type: none"> - Ymmärtää käyttöliittymän 	<ul style="list-style-type: none"> - Pystyy itsenäisesti ottamaan uuden ohjelman käyttöönsä - 10-sormijärjestelmä - Oma kotisivu 	<ul style="list-style-type: none"> - Oma firma lukiolaisena tai aikaisemmin. - Epävarmuuden sietokyky. - Kiertokyky.
Mediaesitysten vastaanottotaidot ja prosessointitaito	<ul style="list-style-type: none"> - Pysyy juonessa: ymmärtää mitä näkee, kuulee. 	<ul style="list-style-type: none"> - Analysoi ja tulkitsee - Kritisoi 	<ul style="list-style-type: none"> - Hokaa taustalla olevat rakenteet ja vaikuttimet. - Miksi tällaista tehdään. - Valitsen toisen: omat ratkaisut.
Mediaesitysten tuottamistaito	<ul style="list-style-type: none"> - Tekniikan hallitseminen - Pitää olla ainesta, mistä tuottaa = hyvä yleissivistys - Saa ilmaistua itseään ja ajatuksiaan. - Osaa yhdistellä muiden tuotoksia, kuvaa ja ääntä. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sikäli kun taso nousee, mukaan tulee oma panos. - Mitä korkeammalla tasolla, sitä suurempi oma panos. 	<ul style="list-style-type: none"> - Luovuus
		<ul style="list-style-type: none"> - Vi- 	<ul style="list-style-type: none"> - siot

Mediaympäristön toimintasääntöjen tuntemus	<ul style="list-style-type: none"> - Nettietiketti - Elä varasta - Tietää ettei sotuansa jakele - Pitää olla nopea, reagoida nopeasti - Tietoisuus nettirooleista - Vastaa tekemisistäsi 	<ul style="list-style-type: none"> - Harkitsevainen ihminen - Minkä kirjoitin, sen kirjoitin - Tuntee, tietää nettikaupan perussäännöt 	<ul style="list-style-type: none"> - Kuka ne tietää - Hakkerit. Olemme vakavissamme Huom! Lainsäädäntö.
Kielitaito ja kulttuurien tuntemus	<ul style="list-style-type: none"> - Suomenkielen perustaidot - Erilaisuuden sietäminen, hyväksyminen. Oma kulttuuri ja identiteetti - Toinen kieli 	<ul style="list-style-type: none"> - Vieraiden kulttuurien ymmärtäminen - Eri tilanteissa puhutaan eri tavalla - Ilmaisee ajatuksiaan vieraalla kielellä 	<ul style="list-style-type: none"> - Kiinnostus, halu tutustua eri kulttuureihin. - Asiantuntijuuden jakamista vieraalla kielellä. Minä tiedän sitä, mitä sinä tiedät.

TriO-opettajien määrittelemällä perustaitotasolla hallitaan esimerkiksi tiedon hakeminen, lukemansa ymmärtäminen, itsensä ilmaisu, tekemisistään vastaaminen, toimintasääntöjen tunteminen ja erilaisuuden sietäminen. Ne ovat keskeisiä asioita yhteiskunnassa selviämässä tasa-arvoisena ja toimintavalmiina yksilönä.

Edistyneellä tasolla medialukutaitoinen pystyy käyttämään ja soveltamaan taitojaan toiminnallisesti, analysoi, tulkitsee, on kriittinen, etsii uusia reittejä, ymmärtää vieraita kulttuureja ja ilmaisee ajatuksiaan vieraalla kielellä mediaympäristössä.

Asiantuntijatasolla medialukutaitoinen tuottaa itse uutta, arvioi omaa toimintaansa ja ennakoii. Medialukutaitoinen sietää epävarmuutta, ymmärtää mediaesitysten taustalla olevia rakenteita ja vaikuttimia, valitsee toisien ratkaisusta ja kehittää omia ratkaisuja, on luova ja pystyy asiantuntijuuden jakamiseen vieraalla kielellä. Tästä Lemke (1998) kirjoittaa:

”We can be literate in the genre of scientific research report or the genre of the business presentation; in each case the specific literate skills and relevant communicative communities are very different.”

Linnakylä (1990, 4–7) on tarkastellut lukutaitoa Habermasin tiedonintressien kautta. Peruslukutaito on tässä tarkastelussa hahmoteltu kognitiiviseksi taidoksi, joka on välineellinen ja joka on varsin pysyvä. Tiedonkäsityksen kannalta laajempi ja aktiivisempi luku- ja kirjoitustaito on funktionaalinen eli toiminnallinen lukutaito. Se on kulttuurisidonnainen ja muuttuva. Tiedonintressien kannalta laajimpana peruslukutaitoa ja ympäristön vaatimuksia sekä yksilön ajattelua yhdistävänä luku- ja kirjoitustaitona voidaan nähdä yhteiskuntaa kriittisesti arvioiva ja yksilöä vapauttava lukutaito. Näkökulmat on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 2. Lukutaito ja Habermasin tiedonintressit (Linnakylä 1990, 6).

Tiedonintressi	Lukutaito ja sen laatu	
Taidollinen	Peruslukutaito:	pysyvät vaatimukset, universaali, välineellinen
Käytännöllinen	Toimiva lukutaito:	aktiivinen, kulttuurisidonnainen,

		historiallis-yhteiskunnallinen, yhteiskunnan edellyttämä
Emansipatorinen	Vapauttava lukutaito:	dynaaminen, kriittinen, yksilön omaa elämää ja yhteiskuntaa kehittävä, arvoihin ja moraaliin suhteutuva

Tarkasteltaessa tätä tiedonintressien luokitusta TriO-opettajien rakentaman taulukon valossa voidaan havaita, että sekä perustaitotasolla, edistyneellä tasolla että asiantuntijatasolla on piirteitä peruslukutaidosta, toimivasta lukutaidosta ja vapauttavasta lukutaidosta.

Esimerkiksi:

- **peruslukutaito perustaitotasolla:** ymmärtää lukemansa, tuntee verkko-toiminnan sääntöjä
- **funktionaalinen lukutaito perustaitotasolla:** löytää hakusanalla, ymmärtää käyttöliittymän
- **vapauttava lukutaito perustaitotasolla:** itsensä ilmaisu (ääni ja valta)
- **peruslukutaito asiantuntijatasolla:** harkitsevuus, kulttuurien ja tilanteiden ymmärtäminen
- **funktionaalinen lukutaito asiantuntijatasolla:** uuden ohjelman itsenäinen käyttöönotto, kotisivun tekeminen (suuri oma panos luomistyössä)
- **vapauttava lukutaito asiantuntijatasolla:** analysointi, kritisointi, vastuu (ääni ja valta)
- **peruslukutaito edistyneellä tasolla:** ennakointi, epävarmuuden sietokyky, kiertokyky
- **toiminnallinen lukutaito edistyneellä tasolla:** lainsäädännön tunteminen
- **vapauttava lukutaito edistyneellä tasolla:** luovuus, asiantuntijuuden jakaminen vieraalla kielellä.

Mediakasvatuksella on keskeinen rooli erityisesti vapauttavan lukutaidon opettamisen kehittämisessä. Vapauttava lukutaito paneutuu mediaesitysten taustalla oleviin arvoihin ja toimintarakenteisiin.

Mediakulttuurimme koostuu erilaisista viestintätavoista ja tottumuksia. Viestinnän reaaliaikaisuus ja globaalisuus sekä informaation lakkaamaton tulva ovat osa arkeamme. Viestinnässä tapahtuneet muutokset ovat muuttaneet tulkintaamme kulttuurista. Tämän pitää näkyä myös koulun toimintakulttuurissa. Medialukutaidon opettaminen vaatiikin muutosta koko koulun toimintaympäristössä. On siirryttävä opetussuunnitelmakeskeisestä paradigmasta kohti vuorovaikutteisempaa paradigmaa. Haluammehan kasvattaa toimijoita, jotka ohjaavat omaa oppimisprosessiaan, ja jotka tietävät kuinka oppia lisää ja mistä he saavat tarvitsemaansa tietoa. (Lemke 1997) Toimiminen uuden paradigman valossa edellyttää oppilailta itseohjautuvuuden taitoja. Myös itseohjautuvuuden kehittymisen tukemiseen olisikin kiinnitettävä huomiota koulutyössä. Keskeisiä itseohjautuvuuden edellytyksiä ovat vastuullisuus, valinnan vapaus ja oma-aloitteisuus. (Varila 1990, 21, Koro 1993, 34)

Mutta miten opettaa medialukutaitoa. Hobbs tuo esille viisi peruskysymystä, joiden valossa voidaan lähteä tutkimaan erilaisia mediaesityksiä (Hobbs 1995, Thomanin 1999 mukaan).

Näitä ovat

1. Kuka teki tämän esityksen ja miksi?
2. Mitä tekniikoita on käytetty huomioni herättämiseen?
3. Mitä elämäntyylejä, arvoja ja näkökulmia on esitetty?
4. Kuinka erilaiset ihmiset ymmärtävät tämän viestin erilailla?
5. Mitä tästä viestistä on jätetty pois?

Medialukutaidon opettamisen tulee lähteä myös siitä, että asettaudutaan nuoren asemaan ja pohditaan hänen suhtautumistaan esimerkiksi aikaan, paikkaan, harrastuksiin, ihmissuhteisiin, tekniikkaan, oppimiseen, temperamenttiin, joustavuuteen ja laatuun (Saarniaho 2000)

TriO-projektin opettajat pohtivat näitä näkökulmia medialukutaitokoulutuksessa 29.9.2000. Keskustelussa tuotiin esiin, että nuori elää liikkuen ja ajalehtien. Nuoren elämää leimaa kärsimättömyys. Nuoret ovat usein hyvin lyhytjännitteisiä. Kaiken on tapahduttava nyt ja heti. Odottaminen on tällöin vaikeaa. Opettajien näkemyksen mukaan nuoren tavoitteena on olla kokoajan saavutettavissa. Tekniikat ovatkin laajentaneet nuorten paikkakäsitystä. Kaiken kaikkiaan nuoret suhtautuvat tekniikkaan optimistisesti, tekniikka on itsestäänselvyys ja viihteen väline. Nuorten perinteinen harrastuskäsitys on muuttunut: esimerkiksi tietokoneen kanssa pelailu ei ole nuorten mielestä harrastamista. Harrastaminen on jotakin säännöllistä ja ohjattua toimintaa jossakin tietyssä paikassa. Ihmissuhteet ovat nuorille keskeisiä ja ne hallitsevat vapaa-aikaa. Tekniikan välityksellä he ovat aina tavoitettavissa. Oppimisen pitää olla kivaa, mutta oppimisen eteen ei haluta nähdä liikaa vaivaa. Nuorten kiinnostus kohdistuu moneen suuntaan. Laadulla on merkitystä esimerkiksi vaatteiden kohdalla, mutta tutuna sloganina voidaan usein kuulla ”mitä välii”.

Kun opettajat miettivät TriO-seminaarissa keinoja opettaa medialukutaitoa yhdeksi keskeisemmäksi ja hyväksi koetuksi tavaksi muodostui verkkokeskustelu tai sähköpostikeskustelu. Verkkokeskustelua on käytetty esimerkiksi Vesalan yläasteella. Opettajien mukaan siinä yhdistyvät tekstin tuottamistaidon, kulttuurien tuntemuksen, toimintasääntöjen, vastaanottotaitojen, kommunikaatiotaitojen ja laitteiston käyttötaitojen harjoittelu. Muiksi medialukutaidon opettamisen konkreettisiksi esimerkeiksi opettajat nimesivät www-sivujen tekemisen, videokonferenssien järjestämisen, intranetin ja sähköpostin käytön.

Kouluissa voidaan järjestää myös mediakursseja. Esimerkiksi Pohjois-Helsingin luki-ossa on tarjolla 20 mediakurssia, joiden tavoitteena on antaa tietämystä median toimintamekanismeista ja median yhteiskunnallisista kytkennöistä (erityisesti siitä, miten media kytkeytyy poliittiseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen vallankäyttöön) ja auttaa etsimään merkityksiä puheesta, tekstistä ja kuvasta. (Luoma 2000)

Lopuksi voidaan todeta, että tietoyhteiskunnan työt vaativat korkeatasoista lukutaitoa. Vaatimus pohjautuu taloudellisiin ja sosiaalisiin muutoksiin. Lukutaito onkin ollut pitkään avainsana koulutuspolitiikassa. Kuitenkin lukutaidossa on parantamisen varaa kaikkialla (Literacy skills for knowledge society 1997, 3, 11) Koulutuksen avulla voidaan opettajien valmiutta medialukutaidon opettamiseen parantaa. Esimerkkinä voidaan pitää TriO-projektissa järjestettyä medialukutaitokoulutusta. Medialukutaidon opettaminen on myös tapa auttaa opettajia opettamaan yhtä merkittävimmistä taidoista uusille sukupolville. Olemme matkalla kohti medialukutaitoa.

Lähteet

- Hobbs, R. 1995. Tuning in to media: Literacy for the information age [video]. Available from the center for medialiteracy.
- Härkönen, R. 1994. Viestintäkasvatuksen ulottuvuudet. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 125.
- Koro, J. 1993. Aikuinen oman oppimisensa ohjaajana. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston monistuskeskus ja Sisäsuomi Oy.
- Kotilainen, S. 2000. Medialukutaito on tekoja ja tulkintaa. Teoksessa T. Horila (toim.) ITK 2000. Vapaus, veljeys, tasa-arvo? Interaktiivinen tekniikka koulutuksessa -konferenssi, Aulanko, Hämeenlinna 6.–8.4.2000. Hämeen kesäyliopiston julkaisuja B, 51–53.
- Kotilainen, S. & J. Tikkanen 2000. Medialukutaito opintojakso Internetixissä. [<http://www.internetix.fi/opinnot/opintojaksot/3yhteiskunta/media/index.htm>] 26.9.2000
- Lemke, J.L. 1997. Metamedia literacy: Transforming meanings and media. In: Handbook of literacy and technology. Transformations in a post-typographic world. D. Reinking, L. Labbo, M. McKenna & R.Kiefer. [<http://academic.brooklyn.cuny.edu/education/jlemke/reinking.htm>] (7.3.2000)
- Luoma, P 1999. Matkalla viestintäsivistyksen tepriasta käytännön sovelluksiin – Pohjois-Helsingin lukion kokemuksia median opiskelun saralta.
- Linnakylä, P. 1990. Lukutaito – valmiutta ja vapautta. Teoksessa P. Linnakylä ja S. Takala (toim.) Lukutaidon ulottuvuudet. Teoriaa ja käytäntöä. Kasvatustieteen tutkimuslaitos. Jyväskylä. Kirjapaino Oy Sisäsuomi.
- Literacy skills for knowledge society. Further results from the international adult literacy survey 1997. Pariisi: OECD.
- Masterman, L. 1991. Medioita oppimassa – mediakasvatuksen perusteet. Suom. T. Nevanlinna. Helsinki: Hakapaino.
- McBrien, J.L. 1999. New texts, new tools: An argument for media literacy. Educational Leadership. October 1999 Vol 57, 76–79. Academic search elite database.
- Nurmela, J. 2000. Koululaisten uuden tieto- ja viestintätekniikan käyttö vuosina 1996 ja 1999. Teoksessa T. Horila (toim.) ITK 2000. Vapaus, veljeys, tasa-arvo? Interaktiivinen tekniikka koulutuksessa -konferenssi, Aulanko, Hämeenlinna 6.–8.4.2000. Hämeen kesäyliopiston julkaisuja B, 26–30.
- Pitkänen-Huhta, A. 1999. Vieraalla kielellä lukemisen tutkimus. Teoksessa K. Sajavaara ja A. Piirainen-Marsh (toim.) Kielenoppimisen kysymyksiä. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto, 259–288.
- Rauste-von Wright, M. & Wright J. 1994. Oppiminen ja koulutus. Helsinki: WSOY.
- Saarniaho, R. Medialukutaitokoulutus MeLuTa TriO-projektin opettajille 15.9–5.10.2000. [<http://rami.edu.hel.fi/media/>] (23.10.2000)
- Suomi (o)saa lukea. Tietoyhteiskunnan lukutaidot – työryhmän linjaukset. 4:2000. Opetusministeriön työryhmien muistioita. [<http://www.minedu.fi/julkaisut/lukutaidot.pdf>] (15.3.2000)
- Tella, S. 1987. Sähköpostiviesti toukokuussa 2000.
- Tella, S. 1991. Introducing international communications networks and electronic mail into foreign language classrooms. A case study in Finnish senior secondary schools. Department of teacher education. University of Helsinki. Research Report 95. [<http://www.helsinki.fi/~tella/95tiiv.html>]
- Tella, S. 1999. Mediakasvatus – aikamme arvoinen. Kasvatus. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 3, 205–221. [<http://www.helsinki.fi/~tella/tellakasvatus399.pdf>]

- Tella, S. & Mononen-Aaltonen, M. 2000. Verkko-opetus ja oppimateriaalit: suunnittelun ja arvioinnin periaatteiden monitasomalli. Verkkopohjainen opetus ja oppimateriaalit: suunnittelun ja arvioinnin periaatteiden monitasomalli. Teoksessa Buchberger, I. (toim.) Opettaja ja aine. Ainedidaktiikan symposiumi 4.2.2000. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia. (Painossa)
- Thoman, E. 1999. Skills and strategies for media education. Educational Leadership. February 1999. Vol 56, 50–55. Academic search elite database.
- Toffler, A. 1982. The third wave. A videotape based on the book the third wave. London: Collins.
- Varila, J. 1990. Itseohjautuvan oppimisen käsitteellistä ja empiiristä tarkastelua. Helsinki: Yliopistopaino. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tutkimuksia 2/1990.
- Varis, T. 1998. Viestintäkasvatuksen haasteet ajan kuvana. Johdatusta mediakompetenssin merkitykseen. Teoksessa U. Kivikuru & R. Kunelius, R. (toim.) Viestinnän jäljillä. WSOY.

